ศิลปากร

ISSN 0125-0531 ปีที่ ๔๔ ฉบับที่ ๓ พฤษภาคม – มิถุนายน ๒๕๔๔
SILPAKORN JOURNAL Vol. 44 No. 3 MAY - JUNE 2001

สารบัญ CONTENTS

หน้า

๔ **รับเสด็จฯ สมเด็จพระราชินีนาถมาร์เกรเธอที่ ๒ แห่งเดนมาร์ก**
- นัยนา แย้มสาขา

The Reception of Her Majesty Queen Margarethe II of Denmark
- Naiyana Yamsaka

๒๔ **คุณค่าของเอกสารจดหมายเหตุ**
- กรพินธุ์ ทวีตา

The Value of Archives
- Korapin Taweta

๓๐ **มีอะไรอยู่ในพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช**
- นงคราญ ศรีชาย

Phra Borommathat Chedi of Nakhon Si Thammarat
- Nongkram Srichai

๔๖ **จิตรกรรมฝาผนังวัดหน่อพุทธางกูร : การผสมผสานกันอย่างลงตัวของศิลปะไทย จีน และลาว**
- ภัทรพงษ์ เก่าเงิน

Murals of Wat No Phutthangkun : Harmonious Combination of Thai, Chinese and Laotian Art
- Patrarapong KaoNgeon

๕๖ **จารึกพระพุทธไสยาสน์ภูเวียง**
- ชะเอม แก้วคล้าย

An Inscription found on the Reclining Buddha Image of Phu Wiang
- Chaem Kaewkhai

๖๒ **พิมายหลังอิทธิพลเขมร**
- กิตติพงษ์ สนเล็ก

Phimai after the Decline of Khmer Influence
- Kittipong Sonlek

๘๒ **ตุง : หัตถศิลป์แห่งศรัทธาและความเชื่อ**
- ดวงฤทธิ์ แคล้วปลอดทุกข์

Tung : Folk Art Based on Religious Faith and Belief
- Duangrithi Cleawplodtook

๙๐ **เกร็ดความรู้จากการตรวจสอบชำระประชุมพงศาวดาร ร่องรอยสมเด็จพระสุริโยทัยในพงศาวดาร**
- วีณา โรจนราธา

Traces of Somdetch Phra Suriyothai in Thai Chronicles
- Weena Rojjanarata

๑๐๒ **ภาพเก่า เล่าอดีต พระราชพิธีโสกันต์ฯ**
- บุศยารัตน์ คู่เทียม

Old Photos Mirror the Past
- Busayarat Kooteim

๑๐๗ **ศิลปิน...ศิลปากร ดร.ประทักษ์ ประทีปะเสน**
- จุฑาทิพย์ โคตรประทุม

๑๑๖ **ถามมา - ตอบไป**
- สุรีย์รัตน์ วงศ์เสงี่ยม

๑๑๘ **ของชิ้นเอกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ**
พิเศษ เจียจันทร์พงษ์

A Masterpiece in the National Museum
- Pises Jiajanpong

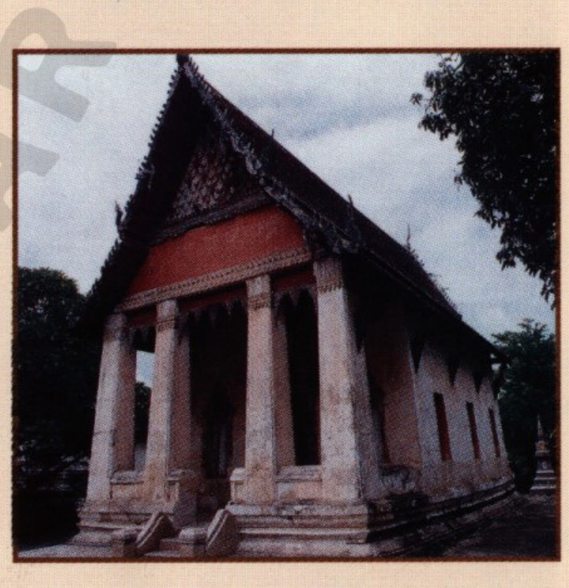

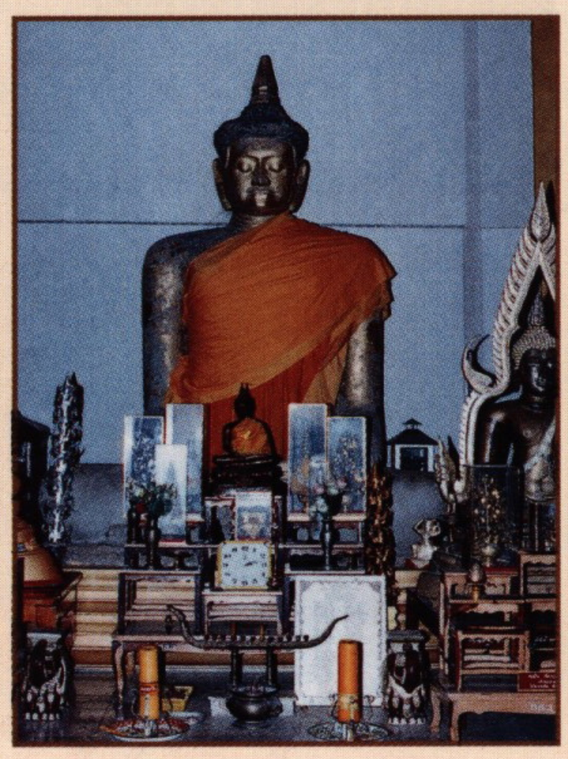

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

An Inscription Found on the Reclining Buddha Image of Phu Wiang

A Buddha image in reclining posture on the top of Phu Wiang mountain was carved out of a cliff. This Buddha image is known as Phu Wiang reclining Buddha image which was named after the name of the mountain where the Buddha image is located. The image is on the top of the southern part of Phu Wiang mountain. Actually, this part of mountain is in the area of Amphoe Chumpae of Changwat Khon Kaen, not belonging to Amphoe Phu Wiang.

This Buddha image in high relief stands out 20 centimetres from a stone surface. A Buddha body is 3.75 metres long. From head to chin is 73 centimetres long. The position of the sculpture atop the mountain is 340 metres high above the ground. The sculpture represents the Buddha lying on his right side with his head on his right arm and right hand, and turning his head towards the north. Worn over one of his shoulder, the Buddha's robe flares out at the bottom edge. The Buddha has an angular outline of face with closed eyes and long ears with their lobes touching his cheeks.

On the stone surface, 20 centimetres above the head of the Buddha image, there exists an inscription consisting of two lines.

The first line stating that inhabitants of the town arriving.

The second line stating that men of merit not dying from poison.

Abstracted by Nantana Tantivess

NATIONAL LIBRARY

จารึกพระพุทธไสยาสน์ภูเวียง

ชะเอม แก้วคล้าย*

พระพุทธไสยาสน์ภูเวียง เป็นพระพุทธรูปไสยาสน์ที่แกะสลักจากแท่งศิลาที่หน้าผาสูงบนยอดเขาภูเวียงด้านทิศใต้ จึงเรียกตามชื่อของภูเขาว่า พระพุทธไสยาสน์ภูเวียง แต่องค์พระพุทธรูปไสยาสน์นั้น ประดิษฐานอยู่บนยอดเขา ส่วนที่เป็นบ้านโนนสะอาด ตำบลไชยสอ อำเภอซุมแพ หาใช่อยู่ในเขตของอำเภอภูเวียงไม่ หนังสือโบราณสถานอีสานบน ของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๗ ขอนแก่น หน้าที่ ๖๑ บอกว่า ***"โบราณสถานแห่งนี้ เป็นประติมากรรมสลักบนหน้าผา เป็นองค์พระพุทธรูปไสยาสน์ สูงนูนจากพื้นดิน (บนยอดเขา) ๒๐ เซนติเมตร องค์พระมีความยาว ๓.๗๕ เมตร เฉพาะพระเกศถึงพระหนุ ยาว ๗๓ เซนติเมตร ตำแหน่งที่ตั้งอยู่บนยอดเขาภูเวียง ด้านทิศใต้ สูง (ชัน) จากพื้นเบื้องล่าง ๓๔๐ เมตร องค์พระนอนตะแคงข้างขวาตามแบบสีหไสยาสน์ พระเศียรหนุนพระกรและพระหัตถ์ขวา หันไปสู่ทิศเหนือ ครองจีวรห่มเฉียง มีขอบสบง (หรือรัดประคด) พับซ้อนอยู่ ปลายสบงด้านล่างบานออก ลักษณะพระพักตร์ค่อนข้างเหลี่ยม พระเนตรหลับ พระกรรณยาว สลักให้ปลายพระกรรณอ่อนแนบติดกับพระปรางบริเวณเหนือพระเศียร ซึ่งห่างประมาณ ๒๐ เซนติเมตร มีอักษรจารึก ๒ บรรทัด"***

แม้ว่า ระยะทางจากพื้นดินขึ้นไปสู่ยอดเขาประมาณ ๓๔๐ เมตร แต่เป็นระยะทางที่ทุรกันดารและเปลี่ยว เพราะไม่มีเส้นทางคนเดิน ต้องเดินบุกป่า ต้องปีนแท่งหินใหญ่ที่สูงชัน ซึ่งต้องใช้เวลาขึ้นและลงอย่างน้อย ๕ ชั่วโมง แถมยังมีสัตว์ร้ายอีกด้วย (จากคำบอกเล่าของคนนำทาง)

จากความทุรกันดารและภยันตรายดังกล่าว แสดงให้เห็นศรัทธาอันแรงกล้าของประชาชนผู้นับถือพุทธศาสนาในสมัยโบราณได้เป็นอย่างดี ความพยายามในการเดินขึ้นและลง ความพยายามในการแกะสลักแท่งศิลาให้เป็นองค์พระพุทธรูปไสยาสน์บนยอดเขา สิ่งเหล่านี้ ถ้าไม่มีศรัทธาอย่างแท้จริง คงทำไม่ได้ แม้แต่ผู้ที่ขึ้นไปนมัสการบูชาองค์พระพุทธไสยาสน์ ก็ต้องเป็นผู้ที่มีศรัทธาอย่างแรงกล้าเช่นกัน

ที่เพิงเหนือเศียรขององค์พระพุทธรูป มีอักษรจารึกอยู่ ๒ บรรทัด เป็นอักษรหลังปัลลวะหรืออักษรปัลลวะที่กลายรูปแล้ว ซึ่งมีอายุอยู่ในยุคของพุทธศตวรรษที่ ๑๔ แม้รูปอักษรไม่

---

* นักภาษาโบราณ ๘ ว. หอสมุดแห่งชาติ

ชัดเจนนัก แต่เมื่อวิเคราะห์ตามหลักของภาษาจากลายเส้นรูปอักษร จึงอ่านได้ความดังนี้

คำจารึก

๑ ปฺราจฺยายตฺ

๒ วิษฺยา ลพฺโธ มุญฺจติ ปุณฺยํ ๐

คำแปล

๑ ชาวเมืองได้มาแล้ว

๒ ผู้ได้บุญย่อมพ้นจากความตายเพราะยาพิษ

จำลองรูปอักษรจารึก

๑ 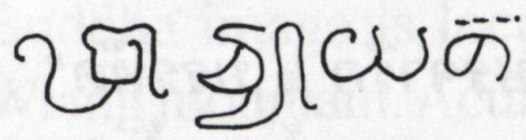

๒ 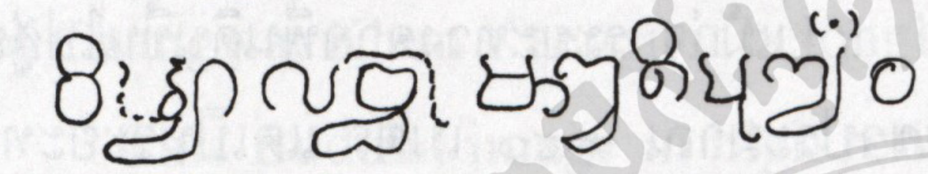

วิเคราะห์รูปอักษร

๑ คำว่า **ปฺราจฺยา** (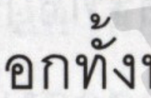) แปลว่า ชาวเมือง หรือชาวตะวันออก เมื่อลงแป้งแล้วลูบลบแป้งผิวหน้าออก จะเห็นว่า อักษร ปฺ กับ อักษร รฺ ไม่ต่อเนื่องกัน จึงดูเหมือนว่า อักษร ร. เป็นเพียงเครื่องหมายขึ้นต้นของบรรทัดเท่านั้น แต่เมื่อลบแป้งออกทั้งหมดจะเห็นว่า อักษร ร.มีเส้นต่อเนื่องจากอักษร ป.จึงอ่านเป็น ปฺราจฺยา แม้แจกรูป เป็นเอกพจน์ แต่มีความหมายเป็นพหูพจน์

คำว่า **อายตฺ** ( ) แปลว่า ได้มาแล้ว ประกอบขึ้นจาก อา บทหน้า อ อาคม อี ธาตุ อ ปัจจัย ตฺ วิภัตติหมวดลัง อักษร ตฺ ( ) ในศิลาจารึกไม่ค่อยชัดเจนนัก ปรากฏเพียงบางส่วน ต้องกำหนดตามหลักภาษาดังกล่าวจึงอ่านได้ความว่า อายตฺ

๒ บรรทัดที่ ๒ ตัดคำเป็น **วิษฺยา + ลพฺโธ + มุญฺจติ + ปุณฺยํ** โดยอาศัยการวิเคราะห์ศัพท์ดังนี้

คำว่า **วิษฺยา** ( ) แปลว่า การตายเพราะได้รับพิษหรือการตายเพราะยาพิษ อักษร ษฺ ไม่ชัดเจน อันเนื่องจากศิลาผุกร่อนทำให้ลายเส้นของรูปอักษรลบเลือน ต้องอาศัยการวิเคราะห์ประกอบการอ่านแปล เมื่อลงแป้ง รูปอักษรจะปรากฏเป็น ซึ่งอ่านได้ความว่า วิทฺยา แปลว่า ความรู้ แต่ถ้าสังเกตให้ละเอียดอีกนิดจะพบว่าช่องไฟระหว่าง

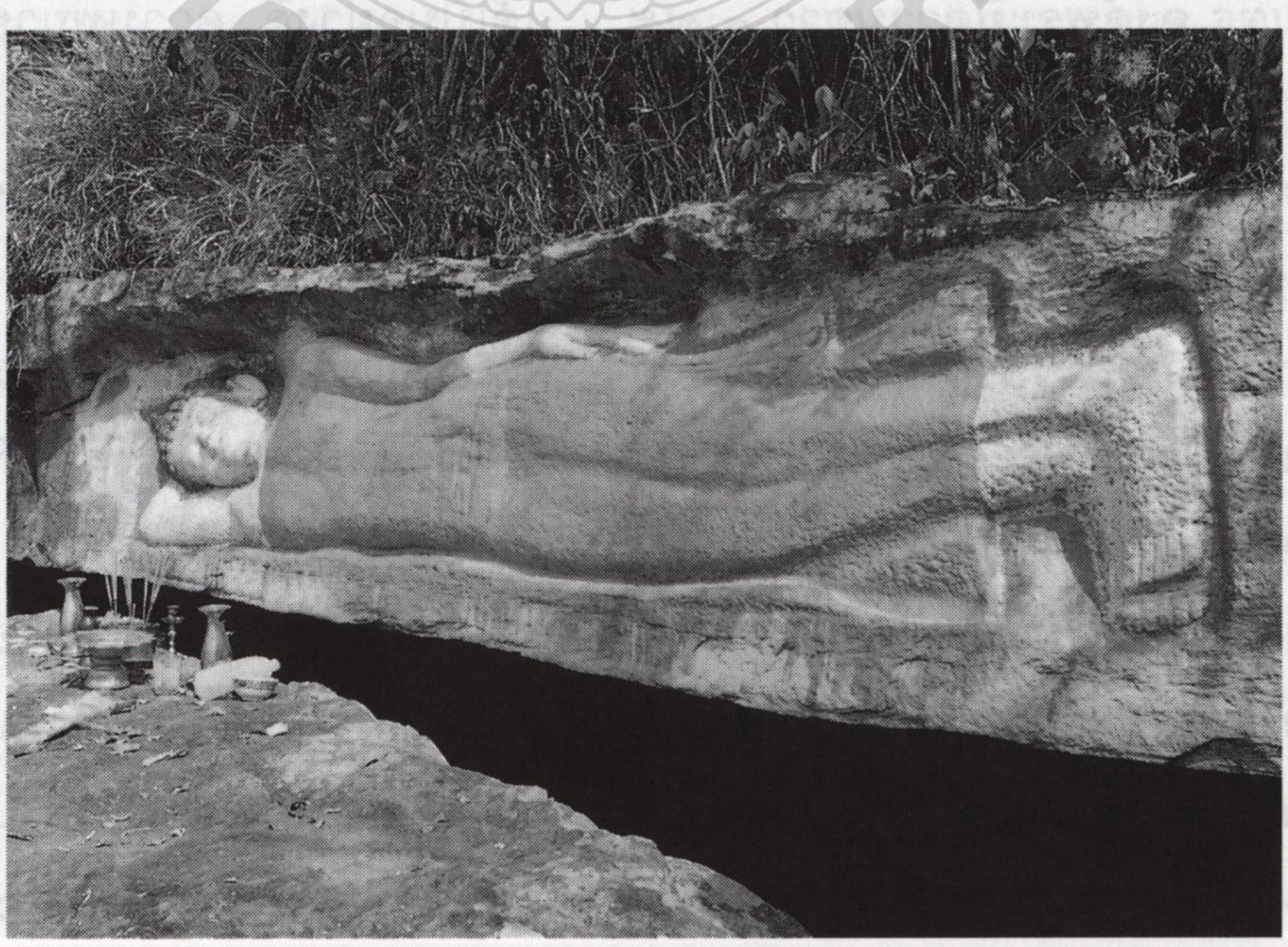

พระพุทธไสยาสน์ภูเวียง

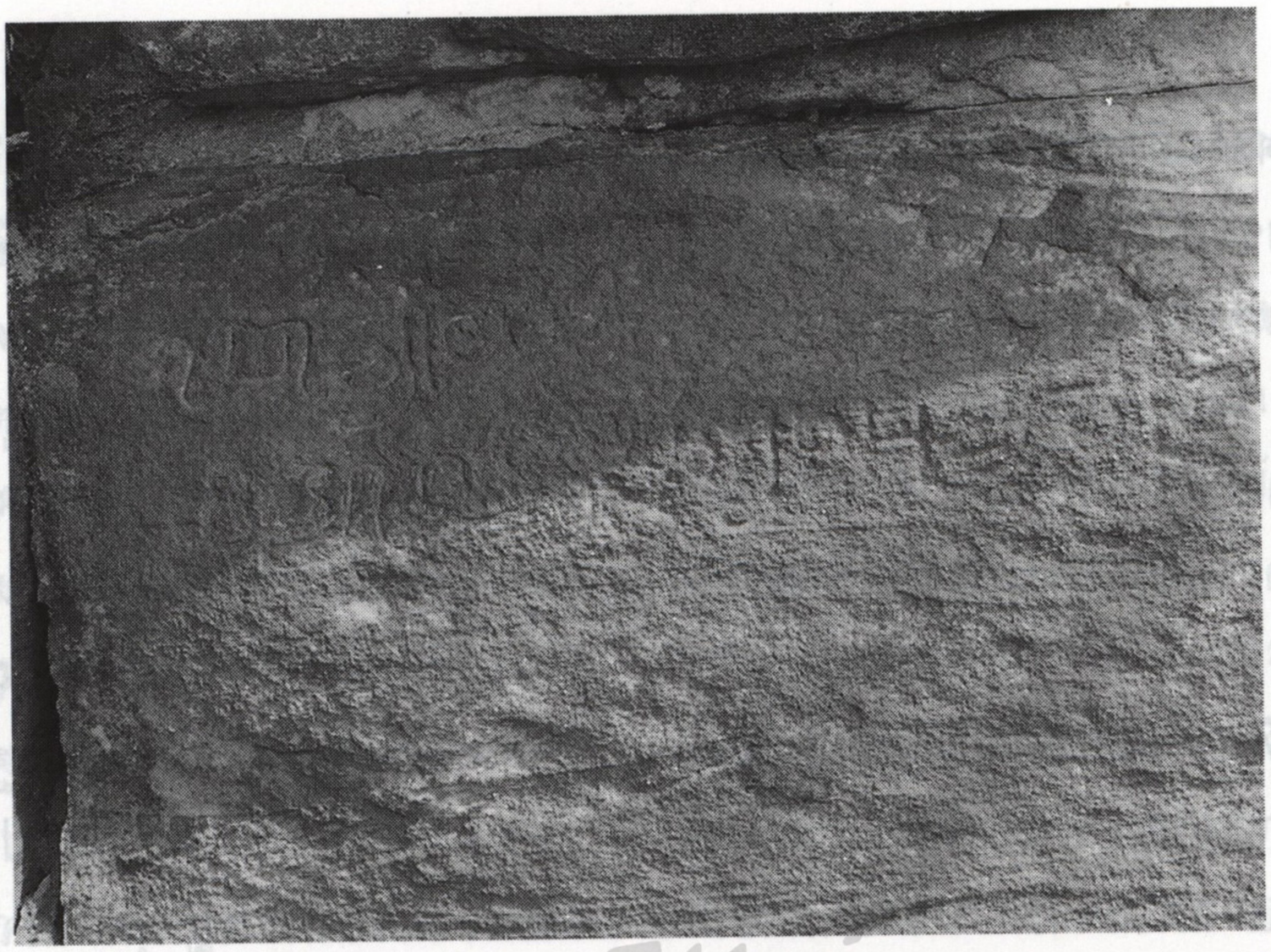

ศิลาจารึกพระพุทธไสยาสน์ภูเวียง

อักษร วิ. กับ ทฺยา นั้นห่างกันมากเกินไปและการลากเส้นหยักของรูปอักษร ท. (๎) เอง ก็แคบเกินไป หลังอักษร วิ. ยังมีเส้นที่บ่งบอกว่าเป็นส่วนหนึ่งของรูปอักษรอยู่ เมื่อลากเส้นนั้นให้ต่อเนื่องกับเส้นที่ปรากฏชัดด้านขวามือจะได้รูปเป็น ซึ่งเป็นเค้าโครงของอักษร ป. ม. และ ษ เมื่อต่อเป็นคำ จะได้รูปเป็น วิปฺยา วิมฺยา และ วิษฺยา ฉะนั้น ต้องหาคำแปลของศัพท์ทั้งสามว่า มีคำใดที่แปลแล้ว มีความหมายเข้ากับคำอื่นๆ ของประโยค ในที่นี้มีเฉพาะคำว่า วิษฺยา ฉะนั้น จึงอ่านว่า วิษฺยา แปลว่า การตายเพราะยาพิษ

คำว่า **ลพฺโธ** ( ) แปลว่า ผู้ได้แล้ว ที่มองเห็นชัดเจนคือ อักษร ล หรือ ส. และ ธ ฉะนั้น ต้องค้นหาด้วยการวิเคราะห์ตามหลักภาษาว่า อักษรที่ไม่ชัดเจนนั้นคืออะไร อักษรที่ซ้อนอักษร ธ ได้คือ พ และ ท ฉะนั้นจะได้คำว่า ลพฺธ หรือ ลพฺโธ สทฺธ หรือ สทฺโธ แต่คำว่า สทฺธ เป็นภาษาบาลี ในจารึกนี้เป็นภาษาสันสกฤต ฉะนั้น คำที่ใช้ได้คือ ลพฺธ หรือ ลพฺโธ เมื่อพิจารณาดูลายเส้นอักษรอีกครั้ง จะพบว่า เป็นไปได้ตามหลักภาษา เพียงแต่สระโอ ลบเลือนไปบ้างเท่านั้น

คำว่า **มุญฺจติ** ( ) แปลว่า ย่อมพ้น ทุกตัวอักษรค่อนข้างจะชัดเจน จึงไม่มีปัญหาในการอ่านแปล แต่สระ อุ อยู่ที่ด้านข้างของอักษร ม จึงทำให้เข้าใจว่า เป็นที่ต่อเนื่องมาจากอักษร ณ ได้

คำว่า **ปุณฺย** ( ) แปลว่า บุญ อักษรที่ชัดเจนคือ ปุ และย ส่วนการม้วนของอักษร ณ ไม่ชัดเจนนัก อาศัยการประกอบของรูปศัพท์ดังกล่าว จึงอ่านเป็น ปุณฺย ตามหลักของภาษา น่าจะเป็น ปุณฺยมฺ เพราะอยู่ที่สุดของประโยค แต่ที่สุดของประโยค เป็นวงกลมใหญ่ จึงเติมนิคหิตที่ ปุณฺย เป็น ปุณฺยํ เพื่อให้รับกับ ลพฺโธ ซึ่งแปลว่า ผู้ได้รับ (ผล) บุญแล้ว

จากคำแปลของจารึกดังกล่าว เป็นการบอกให้ทราบว่า ชาวเมืองได้มาที่นี้แล้ว ซึ่งมีความหมายว่า ผู้มานมัสการองค์พระพุทธรูป เขียนบอกให้ทราบว่า พวกเขาซึ่งเป็นชาวเมือง

หรือชาวเมืองตะวันออกได้มาที่นี่แล้ว ลักษณะนี้ คงไม่เกี่ยวข้องกับผู้สร้างองค์พระพุทธรูป อีกลักษณะหนึ่ง ชาวเมือง หรือชาวเมืองตะวันออก ได้มาแกะสลักศิลาเป็นองค์พระพุทธรูปไสยาสน์ ไว้บนภูเขานี้ แล้วเขียนจารึกบอกให้ทราบว่า ชาวเมืองตะวันออกได้มาที่นี่แล้ว

บรรทัดที่ ๒ บอกว่า ผู้ได้บุญนั้น ย่อมรอดพ้นจากการตายเพราะยาพิษ ตามศัพท์แปลว่า ยาพิษ แต่ในจารึก น่าจะหมายถึงพิษต่างๆ ทั่วไปด้วย ซึ่งชาวเมืองตะวันออกที่สร้างองค์พระพุทธรูป ต้องใช้เวลาแกะสลักศิลาให้เป็นองค์พระพุทธรูปไสยาสน์ เพราะฉะนั้น ต้องพักแรมอยู่บนยอดเขาแห่งนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยสัตว์ร้ายและพิษภัยต่างๆ ในป่า แต่พวกเขาแกะสลักศิลาให้เป็นองค์พระพุทธไสยาสน์ได้สำเร็จ พวกเขาได้บุญในการสร้างพระพุทธรูปครั้งนี้ และไม่มีผู้ใดได้รับอันตรายจากพิษภัยจากป่าดังกล่าว จึงเขียนคำจารึกประกาศให้ทราบโดยทั่วกันว่า ผู้ได้บุญนั้นย่อมรอดพ้นจากความตายเพราะพิษ

อีกประการหนึ่ง คำจารึกบอกให้ทราบว่า ชาวเมือง หรือชาวเมืองตะวันออกได้มาที่นี้แล้ว ผู้มานมัสการบูชาองค์พระพุทธไสยาสน์นั้นย่อมได้บุญ ผู้ได้บุญย่อมรอดพ้นจากความตายเพราะพิษ หมายความว่า ณ บริเวณภูเขาแห่งนี้ ในอดีตคงเต็มไปด้วยภยันตรายต่างๆ เช่นสัตว์ป่าและไข้ป่า เป็นต้น แต่ผู้มีศรัทธาขึ้นไปนมัสการบูชาองค์พระพุทธรูปนั้นย่อมได้บุญ และบุญนั้นย่อมคุ้มครองพวกเขาให้รอดพ้นจากพิษภัยต่างๆ ได้

จากการศึกษาเปรียบเทียบรูปอักษรจารึกนี้มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ฉะนั้น พระพุทธรูปก็คงสร้างในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ด้วย การสร้างพระพุทธรูปเป็นคตินิยมของพุทธศาสนา และในยุคนี้พุทธศาสนามหายานได้ปรากฏมากขึ้น หลังจากได้สงบเงียบมานาน อันเนื่องจากถูกอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ ที่อิงอยู่บนฐานอำนาจของกษัตริย์บดบังไว้ ครั้นเมื่อประเทศกัมพูชาเสื่อมอำนาจ เพราะถูกรุกรานจากชาวต่างชาติ ประชาชนที่นับถือพุทธศาสนาในท้องถิ่นหรือเมืองต่างๆ ก็เริ่มแสดงออกถึงความเชื่อเลื่อมใสศรัทธาที่มีอยู่ของตนให้ปรากฏมากขึ้น เช่น เราพบจารึกฐานพระพุทธรูปที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ความว่า ***"นายกีฏะ ได้สร้างพระ (พุทธรูปองค์) นี้ ในวันแรม ๓ ค่ำ แห่งปักษ์ เพื่อความสุขในสวรรค์ของชาวโลก"*** เป็นคำจารึกอยู่ที่ฐานขององค์พระพุทธรูป แสดงว่า พุทธศาสนามหายานได้เป็นที่ยอมรับของชนกลุ่มหนึ่ง ในจังหวัดกาฬสินธุ์

ที่จังหวัดลพบุรี เราพบจารึกฐานพระพุทธรูปยืน วัดมหาธาตุ มีความว่า ***"นายอารชวะ ผู้เป็นอธิบดีของชาวเมือง ซึ่งเป็นบุตรของชาวศามพูกะ เป็นผู้นำในการสร้างพระตังคุรูปของพระมุนีองค์นี้"*** แสดงว่าชาวศามพูกะในจังหวัดลพบุรีสมัยโบราณ ก็เป็นชนกลุ่มหนึ่งที่นับถือพุทธศาสนามหายาน

จารึกหินขอน พบที่อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นจารึกอีกหลักหนึ่งที่กล่าวถึงพุทธศาสนามหายาน ความว่า

"ท่านศรีราชภิกษุ ซึ่งมีศักดิ์อยู่ในราชวงศ์ท้องถิ่น ได้อุปสมบทในพุทธศาสนามหายาน จนเป็นที่เคารพนับถือของประชาชน ท่านได้สร้างเสมาศิลา ๔ แบบ ถวายแก่พระสงฆ์ ๑๐ วัด ทั้งถวายกฐิน จีวร และเจดีย์ ท่านได้สร้างวัดสโรพรา ถวายแก่พระพุทธรูปศรีวฤทเธศวร เป็นต้น"

จารึกเนินสระบัว พบที่อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี ระบุศักราช พ.ศ. ๑๓๐๔ มีข้อความกล่าวถึง *"พระพุทธศิริได้สร้างพระผู้ประเสริฐองค์นี้"* ซึ่งก็หมายถึงพระพุทธรูป เพราะข้อความได้กล่าวถึงพระรัตนตรัยคือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทั้งได้ถวายเครื่องไทยธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์ด้วย

จารึกบ่ออีกา พบที่บ่ออีกา จังหวัดนครราชสีมา ระบุศักราช พ.ศ. ๑๔๑๑ ได้กล่าวถึง *"พระราชาแห่งศรีจนาศะ ได้ถวายสิ่งของแก่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อหวังพระโพธิญาณ"* ศรีจนาศะ เป็นเมืองที่เกิดขึ้นใหม่ในระยะเวลาที่ประเทศเขมรเสื่อมอำนาจ

ครั้นถึงรัชสมัยของ**พระเจ้าศรีสูรยวรมันที่ ๑** (ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๔๕ – ๑๕๙๓) พระองค์เป็นราชบุตรของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เมืองลูกหลวงของอาณาจักรศรีวิชัย พระองค์เป็นผู้นับถือพุทธศาสนามหายาน เมื่อมายึดครองได้ประเทศเขมร จึงนำพุทธศาสนามหายานเข้ามาด้วย ทำให้พุทธศาสนามหายานเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น จารึกศาลสูงที่จังหวัดลพบุรี กล่าวว่า *"พระเจ้าศรีสูรยวรมันที่ ๑ ทรงสั่งห้ามประชาชนเข้าไปรบกวนใน ตโปวนาวาส อันเป็นสถานที่บำเพ็ญตบะของพระภิกษุมหายานและหินยาน"*

ต่อมาภายหลัง **พระเจ้าศรีสูรยวรมันที่ ๑** ได้พบกับอภินิหารอันศักดิ์ของ**พระศิวลึงค์**ในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีข้อความปรากฏในศิลาจารึกเขาพระวิหาร ๒ จนทำให้พระองค์เลื่อมใสศรัทธาในศาสนาพราหมณ์เป็นอย่างมาก แต่ก็ไม่ทิ้งพุทธศาสนาที่เคยนับถือมาแต่เดิม ดังปรากฏในศิลาจารึกปราสาทหินพิมาย ๒ ด้านที่ ๑ **พระองค์ทรงแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า** ส่วนด้านที่ ๒ **พระองค์ทรงแสดงความเคารพต่อพระศิวะ**

พุทธศาสนามหายานเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในดินแดนที่เป็นประเทศไทย ในรัชสมัยของ**พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗** อันเป็นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จนทำให้ศาสนาพราหมณ์เสื่อมสลายไปจากประเทศไทย คงไว้แต่รูปแบบประเพณีและวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนทุกวันนี้

ฉะนั้น การที่มีชาวเมืองตะวันออกมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา ขึ้นไปแกะสลักศิลาที่หน้าผา บนยอดเขาภูเวียง ซึ่งเต็มไปด้วยภยันตรายจากสัตว์ร้ายนานาชนิด จนสำเร็จเป็นองค์พระพุทธไสยาสน์ที่สวยงาม เพราะความเชื่อในผลบุญที่ได้กระทำว่า จะเป็นเกราะป้องกันภยันตรายทั้งปวงได้ จึงได้ทำศิลาจารึกประกาศผลบุญนั้นให้ปรากฏ ผู้ที่ขึ้นไปนมัสการบูชาจะได้มีกำลังใจ และไม่กลัวพิษภัยดังกล่าว ทั้งหมดนี้เป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นว่า ในสมัยนั้น พุทธศาสนามหายานมีความเจริญรุ่งเป็นอย่างมาก และได้เจริญมาถึงอาณาบริเวณของเขตอำเภอชุมแพนี้ด้วย